

Ավարտական հետազոտական աշխատանք

Թեմա՝ Սաների կրթության և զարգացման առանձնահատուկ պայմանների կարիքի բացահայտման գործիքների կիրառումը (ձևերը և միջոցները) և դրանց ուսումնասիրատիարակչական աշխատանքների նիշտ կազմակերպումը

Հաստատություն՝ Էլտառոզ

Դաստիարակ՝ Գայանե Շահոյան

Ղեկավար՝ Ավետիսյան Ժաննա

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ-----3

1. *Կրթական կարիք հասկացությունը, դրա բացահայտմանն ուղղված գործիքների կիրառումը-----4*
2. *ԿԱՊԿՈՒ երեխաների կրթության հիմնական խնդիրները-----
-----10*
3. *Հատուկ կարիքներով երեխաների ուսուցման և դաստիարակության մեթոդներ-----13*
4. *Խնդրահարույց երեխաների հետ աշխատելու տեսողական, բանավոր, գործնական մեթոդների կիրառման առանձնահատկությունները-----
-----15*

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ-----19

**ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ-----
-----20**

ՆԵՐՎՃՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը. Կրթությունը էական գործոն է անհատի, առանձին սոցիալական խմբերի և ընդհանուր առմամբ հասարակության զարգացման գործում: Բացի այդ, տեղեկատվական դարաշրջանի զարգացման հետ կապված գործընթացները, անհատի համար ի հայտ եկող նոր պահանջները կրթական կարիքների ուսումնասիրման խնդիրը դարձնում են ամենահրատապներից մեկը, քանի որ դրանց կառուցվածքն ու բնույթը հանդիսանում են ուսուցման պատրաստվածության մակարդակի ցուցիչ անհատի և հասարակության կարևոր սոցիալական փոխակերպումների համար ոչ միայն կրթական տարածքում, այլև կյանքի այլ ոլորտներում:

Կարիքները, ավելի ճիշտ՝ դրանց բովանդակությունը բավականին փոփոխական երևույթ է թե՛ անձնական, թե՛ հասարակական մակարդակներում: Որոշակի կարիքների բնույթը, բովանդակությունը, ակտուալացումը արտացոլում են ընդհանուր սոցիալական համակարգի վիճակը և կարևոր ու առաջնային են սոցիալական բոլոր գիտությունների համար: Իսկ ինչ վերաբերում է երիտասարդության կրթական կարիքներին, ապա դրանց բացահայտումն ու գնահատումը հույժ կարևոր ու առաջնային են, քանի որ անմիջականորեն կապված են հետագա զարգացման, հասարա-քաղաքական համակարգերի կենսունակության և առհասարակ խմբի գոյության հետ: Ասվածն, անշուշտ փաստում է հետազոտվող թեմայի կարևորությունն ու արդիականությունը:

Աշխատանքի **նպատակն է** ուսումնասիրել սաների կրթական կարիքների բացահայտման ու գնահատման առանձնահատկությունները կրթական գործընթացում:

Աշխատանքի խնդիրներն են.

- Ներկայացնել սաների կրթության և զարգացման առանձնահատուկ պայմանների կարիքի բացահայտման գործիքների կիրառումը,
- Քննել դրանց ձևերը և միջոցները,
- Ներկայացնել ուսումնադաստիարակչական աշխատանքների ճիշտ կազմակերպման առանձնահատկությունները:

1. Կրթական կարիք հասկացությունը, դրանց բացահայտմանն ուղղված գործիքների կիսառումը

Վերջին տարիներին զգալի ուշադրություն է դարձվել առողջության առանձնահատուկ պայմանների կարիք և հաշմանդամություն ունեցող երեխաների հիմնախնդիրներին: Ի՞նչ է դա և ինչպե՞ս լուծել դրանք:

«Կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաներ» հասկացությունն ընդգրկում է բոլոր այն սովորողներին, որոնց կրթական խնդիրները դուրս են գալիս ընդհանուր ընդունված նորմայի սահմաններից:

Ընդհանուր ընդունված «կրթության առանձնահատուկ պայմանների կարիք ունեցող երեխաներ» տերմինը, ըստ Ֆրանսիացի հետազոտող Գ. Լեֆրանկոյի, ընդգծում է զարգացման որոշակի առանձնահատկություններ ունեցող երեխաներին կրթության լրացուցիչ աջակցություն ցուցաբերելու անհրաժեշտությունը:

Ուղղիչ և զարգացնող կրթության ժամանակակից հայեցակարգին համապատասխան¹, ուղղիչ մանկավարժական գործընթացի կառուցվածքը ներառում է հետևյալ բաղադրիչները.

- ախտորոշիչ և խորհրդատվական,
- ֆիթնես և առողջություն,
- կրթական,
- ուղղիչ և զարգացնող,
- սոցիալ-մանկավարժական:

Այս մոդուլներից յուրաքանչյուրն ունի իր նպատակները, խնդիրները և բովանդակությունը:

Ուղղիչ և մանկավարժական գործընթացում երեխային ուսումնասիրելու և հոգեբանական և մանկավարժական օգնություն ցուցաբերելու խնդիրները օրգանապես միահյուսված են:

Ախտորոշիչ աշխատանքը հիմնված է հիմնական հոգեբանական և ախտորոշիչ սկզբունքների վրա, որոնք առաջարկվել են Վիգոտսկիի, Լուրիի, Լյուբովսկիի, Էլկոնինայի և ուրիշների կողմից:

¹ Мастюкова Е. М., Московкина А. Г. Они ждут нашей помощи. М., 1991, с. 52.

Ինտեգրված մոտեցման սկզբունքը ներառում է տարբեր մասնագետների (բժիշկներ, հոգեբաններ, ուսուցիչներ) փոխգործակցությունը երեխայի զարգացման խանգարման հոգեբանական էության և կառուցվածքի մեխանիզմների պատճառների որոշման հարցում: Ախտորոշման յուրաքանչյուր ուղղություն ունի տարբեր նպատակներ և խնդիրներ:

Երեխայի ուսումնասիրության համակարգված մանկավարժահոգեբանական մոտեցման սկզբունքը ընկած է զարգացման արատների կառուցվածքի և շեղումների հիերարխիայի որոշման հիմքում: Երեխայի հոգեբանական և մանկավարժական ուսումնասիրության ընթացքում ոչ միայն նկատվում ու գնահատվում են հոգեկան գործընթացները, այլև այն, թե երեխայի մտավոր գործունեության կառուցվածքի որ օղակներն են անկատար (զարգացումից հետ են մնում), որոնք են կայուն:

Ուսումնասիրության արդյունքների որակական վերլուծությունը թույլ է տալիս հաշվի առնել ոչ այնքան առաջադրանքը կատարելու կամ չկատարելու փաստը, կամ կատարված առաջադրանքների քանակը: Գնահատման մեջ գլխավորը երեխայի գործունեության գործընթացի որակական վերլուծությունն է, որը ներառում է.

- բացահայտել երեխայի վերաբերմունքը սեփական սխալների և գործունեության արդյունքի նկատմամբ.
- իրականացնել կարգավորող գործառույթների գնահատում, որոնք ապահովում են մտավոր գործունեության կամայական ձևեր.
- գործունեության բովանդակային կողմի և դրա արդյունքների վերլուծություն.
- բացահայտել մանկավարժի կամ ընկերների դիտողություններին արձագանքելու առանձնահատկությունները.
- Որոշել այն պայմանները, որոնք թույլ կտան որակապես բարելավել երեխայի գործունեությունը.
- Որոշել մտավոր գործընթացների որակական հատկանիշները և դրանց զարգացման մակարդակը²:

Կառուցվածքային-դինամիկ մոտեցման սկզբունքը կենտրոնացած է երեխայի զարգացման առանձնահատկությունների ուսումնասիրության վրա՝ տարիքային

² Бондырева С.К. Психолого-педагогические проблемы интегрирования образовательного пространства: Избранные труды. - М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003, с. 154.

չափանիշներին համապատասխանության առումով: Կարևոր է բացահայտել, թե որն է մտավոր գործառույթների հասունացման և զարգացման հաջորդականության բնույթը, ինչպես է այն փոխկապակցված օնտոգենեզի օրենքների հետ:

Վերականգնողական կրթության պայմաններում անպայմանորեն հաշվի է առնվում յուրաքանչյուր երեխայի զարգացման դինամիկայի բնույթը, քանի որ այն կարող է արտացոլել ուշացման էությունը:

Կարևոր է բացահայտել այն պայմանները, որոնց դեպքում դժվար է կատարել առաջադրանքը և, որ ամենակարևորն է, ինչ պայմաններում է նկատվում կատարողականի զգալի բարելավում, այսինքն՝ պարզել, թե որն է երեխայի իրական սովորելու կարողությունը, որոնք են նրա պոտենցիալ հնարավորությունները: Լ.Ս. Վիգոտսկիի հայեցակարգի համաձայն, երեխայի գնահատման ժամանակ ուսումնասիրվում է երեխայի մտավոր զարգացման երկու մակարդակ. ինչպես նրա իրական, ներկա զարգացման մակարդակը, այնպես էլ «հնարավոր մոտակա զարգացման գոտին»³:

Մեծահասակների օգնության բնույթի վերլուծությունը, գործողության նոր մեթոդները փոխված պայմաններին փոխանցելու կարողությունը հնարավորություն է տալիս բացահայտել սովորողի սովորելու ունակության առանձնահատկությունները: Մի կողմից, սովորելու կարողությունը հանդես է գալիս որպես հիմնական դիֆերենցիալ ախտորոշիչ չափանիշ՝ տարբերակելու նմանատիպ վիճակները, մյուս կողմից, դա կարևոր է ուղղիչ և դաստիարակչական աշխատանքի անհատական և խմբակային կրթական ծրագրերի ձևավորման, ուսուցչի և երեխայի փոխգործակցության ոճի և բնույթի ընտրության համար:

Գործունեության կարևորման սկզբունքը. Տարբեր տարիքային փուլերում ախտորոշիչ-գնահատող աշխատանքը պետք է կառուցվի՝ հաշվի առնելով առաջատար գործունեությունը, դրա հիմնական կառուցվածքային բաղադրիչները, հիմնական տարիքային նորագոյացությունների ձևավորման մակարդակը և զարգացման հեռանկարները: Նախադպրոցական տարիքի երեխային հետազոտելիս պետք է որոշվի հատկապես խաղային գործունեության ձևավորման մակարդակը՝ դրա հիմնական կառուցվածքային բաղադրիչները (առարկաների կիրառման իմաստի փոփոխություն՝ մի առարկայից մյուսին անցնելու գործընթացում, դերերի և կանոնների

³ Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. М.: Просвещение, 1995, с.58.

փոխհարաբերությունները, խաղի կանոնը հասկանալու ու այն ընդունելու ունակությունը), մտավոր զարգացման որոշ ասպեկտներ (տեսողական-մտածական, ընդհանուր ճանաչողական, տեսողական և իմաստային դաշտի հարաբերակցություն, խորհրդանշական միջոցների օգտագործում, ընդհանուր գաղափարների զարգացում): Ոչ պակաս կարևոր է անհատական ակտիվության և ստեղծագործական գործունեության ուսումնասիրությունը: Դպրոցական տարիքի երեխային զննելիս հատուկ ուշադրություն է դարձվում նրա կրթական գործունեության, դպրոցական հմտությունների ուսումնասիրությանը:

Զարգացման խանգարումների վաղ ախտորոշման սկզբունքը. Շեղումների վաղ հայտնաբերումը և ուղղիչ և զարգացող աշխատանքի սկիզբը վաղ և նախադպրոցական տարիքում թույլ է տալիս հաշվի առնել տարբեր գործառույթների զգայունությունը և առավելագույնի հասցնել զարգացող ուղեղի ներուժի օգտագործումը:

Ախտորոշման և ուղղման միասնության սկզբունքը. Այս սկզբունքի իրականացումը հնարավորություն է տալիս արդյունավետորեն օգտագործել հարցման արդյունքները անհատական և խմբային ուղղիչ և զարգացման ծրագրեր կազմելու համար:

Կրթության իմաստալից հիմքը ուսուցչի՝ որպես սուբյեկտի և աշակերտի՝ որպես օբյեկտի, ամբողջական մանկավարժական փոխազդեցությունն է:

ԿԱՊԿՈՒ երեխաների ուսումնական գործընթացի կազմակերպման կարևոր պայմաններն են՝

- նպատակասլացությունը;
- երկկողմանիությունը;
- համակարգվածությունը;
- ուղղիչ կողմնորոշումը և այլն:

Ուսուցման գործընթացի այս առանձնահատկությունները հաշվի առնելով ապահովվում է կրթության գործընթացի դինամիզմն ու արդյունավետությունը: Ստորև ներկայացնում ենք այն ձևաթղթերը, որոնց օգնությամբ իրականացվում են երեխայի նախնական մանկավարժա-հոգեբանական գնահատումը.

Գնահատման և ինքնագնահատման թերթիկներ

Ինքնագնահատման թերթիկ

Ամսաթիվ _____ Երեխայի անունը _____

Ես սիրում եմ _____

Ինձ մոտ լավ է ստացվում _____

Ես կարող եմ անել _____

Ես կուզենայի, որ ինձ մոտ լավ ստացվեր _____

Ես կուզենայի, որ դուք իմանայիք, որ _____

տարիքը _____ դաստիարակ _____

ԳՐԻՄ	I դիտարկում ամսաթիվ			II դիտարկում ամսաթիվ			III դիտարկում ամսաթիվ		
	երբեք	հաճախ	միշտ	երբեք	հաճախ	միշտ	երբեք	հաճախ	միշտ
1	Լսում և ճանաչում եմ խոսակցության կենտրոնը:								
2	Վերադառնալուսից լսում արտահայտություններ, օրհանգրվաններ, բանաստեղծություններ:								
3	Երեխան տեղեկություն և տրամաբան խառնուրդ ստանում է և՛ լսելով, և՛ ընթերցելով, և՛ հարցերով և փորձում է գտնել պատասխաններ:								
4	Մեկ ճանաչողական մեջ մեկնելուս է մի քանի մտք:								
5	Երեխան լսում է ընտանիքի տարբեր պատմություններ ու հեղինակներ:								
6	Պատմություններ պահանջում պատմություններ է կազմում, թե ինչի մասին է գրվել:								
7	Ճշտում է առաջին խոսքին ծանրաց այդ վերջինց ներքև:								
8	Տարբեր տեսլույցով փորձում է «ընդ» իր ամենը:								
9	Երեխան քառու քառուսում է փոփոխելով:								
10	Նկարագրում է քառուս, որոնք սկսվում են շինական հնչյունով:								
11	Խոսքանում է Խոսքանելով:								
12	Խոսքանում է որոշ խոսքանելով:								
	Արդյունք								

երեխայի անունը և ազգանունը _____ տարիքը _____ դաստիարակ _____

ՎԵՐԱԲԵՐՄԱՆՔ ՍՈՒՊՐԵՆՏԻՎ ԱՎԵՍՏԱՐ	I դիտարկում ամսաթիվ			II դիտարկում ամսաթիվ			III դիտարկում ամսաթիվ		
	երբեք	հաճախ	միշտ	երբեք	հաճախ	միշտ	երբեք	հաճախ	միշտ
ՑՈՒՑԻՉ									
1	Հետաքրքրվում է նոր տեղեկություններով և պատրաստակամ է ձեռք բերելու նոր փորձառություն:								
2	Խնդրի/առաջադրանքների ժամանակ նոր մտքեր և տարրերակներ է առաջարկում:								
3	Երեխան ձգտում է ավարտին հասցնել սկսած առաջադրանքը: գործում է ըստ իր սահմանած պլանի:								
4	Կարողանում է ուշադրությունը կենտրոնացած պահել որոշակի գործունեության ընթացքում (օրինակ՝ լսում է պատմվածքը և հետո հարցեր է տալիս):								
5	Հիշողությամբ նկարագրում կամ ներկայացնում է իրավիճակներ և գործողություններ:								
6	Առաջարկում է մեկ և ավելի տարրերակներ խնդրի/հարցի լուծման համար:								
7	Երեխան փորձելու և սխալվելու միջոցով լուծում է խնդիրը:								
8	Ընտրություն է կատարում խաղի/ առաջադրանքների միջև:								
9	Նկատում է շրջապատում տեղի ունեցող փոփոխությունները և դրանց պատճառահետևանքային կապերը, հաջորդականությունը:								
10	Օգտագործում է իր 5 զգայարանները և տարբեր գործիքներ՝ դիտարկելու, տեղեկություններ հավաքելու և կանխատեսումներ կատարելու նպատակով:								
	Արդյունք								

2. ԿԱՊԿՈՒ երեխաների կրթության հիմնական խնդիրները.

- Գիտելիքների ձեռքբերման, գործնական հմտությունների ձևավորման, մտահորիզոնի ընդլայնման համար ճանաչողական գործունեության կազմակերպում,
- Սաների հակումների, կարողությունների, ճանաչողական գործունեության զարգացում.
- Անկախության խթանում.
- Սաների իմացական հմտությունների ձևավորում,
- Գիտական աշխարհայացքի հիմքերի ձևավորում.
- Ինքն իրեն արժեքավոր, ինքնաբավ անհատականության համակողմանի զարգացում, հասարակության մեջ հարմարվողականության նախադրյալների ձևավորում:

Ուսումնական գործընթացի շարժիչ ուժերը հակասություններն են ուսումնական գործընթացի կողմից առաջադրված ճանաչողական և գործնական առաջադրանքների և սաների գիտելիքների, հմտությունների և կարողությունների ներկա մակարդակի և նրանց ճանաչողական-իմացական կարողությունների միջև:

Հակասությունները արտաքին և ներքին են: Արտաքին հակասության օրինակ՝ ուսումնական նպատակների և դրանց իրականացման իրական պայմանների հակասությունը: Ներքին հակասության օրինակ՝ գիտելիք ստանալու անհատի ցանկության և դրան հասնելու ուղիների հակասությունը: ԿԱՊԿՈՒ երեխաների կրթական գործընթացում այդ հակասությունները սրվում են երեխաների մտավոր զարգացման թերությունների պատճառով:

Ցանկացած հակասություն լուծվում է երեխային գործունեության մեջ ներառելու, ճանաչողական խնդրի կամ խնդիրների լուծման ուղիների ակտիվ որոնման միջոցով:

Լ.Ս. Վիգոտսկին առաջ քաշեց անձի զարգացման երկու մակարդակների տեսությունը. «փաստացի զարգացման գոտի» նշանակում է մտածողության, հիշողության, երևակայության և այլնի առկա, արդեն իսկ ձեռք բերված մակարդակ, «մոտակա զարգացման գոտի» ենթադրում է զարգացման պոտենցիալ մակարդակ, որն ունի յուրաքանչյուր երեխա, և որին կարելի է հասնել մանկավարժի ուղղորդմամբ: Որոշակի պայմաններում «մոտակա զարգացման գոտին» դառնում է «փաստացի

զարգացման գոտի», և մանկավարժի առաջև ծառանում է աշակերտին հաջորդ «մոտավոր զարգացման գոտուն» մոտեցնելու նոր խնդիր⁴:

Ուսուցման կրթական գործառույթը տեղեկատվական ֆոնդի հիմքը հանդիսացող հիմնական գիտելիքների, ինչպես նաև գործնական հմտությունների ձևավորումն է:

Գիտելիքը շրջապատող աշխարհի ճանաչման արդյունք է, որն արտահայտվում է գիտական հասկացությունների, տեսությունների, օրենքների տիրապետման համակարգով:

Հմտությունները գիտելիքների վրա հիմնված գործողություններ են: Կան ընդհանուր հմտություններ (բանավոր և գրավոր խոսքի իմացություն, գրքի հետ աշխատել, նշումներ անել, ամփոփել և այլն) և հատուկ հմտություններ (դրանք սովորաբար կապված են որոշակի գիտությունների, առարկաների գործածության մեթոդների յուրացման հետ, օրինակ՝ համակարգչով աշխատելու):

Հմտությունները կիսաավտոմատացված գործողություններ են:

Գիտելիքները, հմտություններն ու կարողությունները սերտորեն փոխկապակցված են և գտնվում են դիալեկտիկական կախվածության վիճակում (օրինակ՝ գրքի հետ աշխատելու ունակության օգնությամբ ձևավորվում են նոր գիտելիքներ և այլն):

Կրթության դաստիարակչական գործառույթն ուղղված է սաների համակողմանի ներդաշնակ (դիվերսիֆիկացված, բազմակողմ) զարգացման նպատակին հասնելուն, որը հիմնված է անհատի հիմնական մշակույթի վրա, որը ամբողջականության մի տեսակ է, որը ներառում է անհատական հատկությունների և որակների լայն շրջանակ: Տարբերվում են բարոյական, գեղագիտական, ֆիզիկական, մտավոր, աշխատանքային, ընտանեկան և այլ դաստիարակության տեսակներ:

Դաստիարակչական կրթական գործառույթի իրականացմանը նպաստում են հետևյալ գործոնները⁵.

⁴ Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. М.: Просвещение, 1995, с. 124.

⁵ Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Нисневич Л. А. Как помочь «особому» ребенку. Книга для педагогов и родителей. СПб., 2000, с. 128

- Կրթության բովանդակությունը. հումանիտար ցիկլի այնպիսի առարկաներ, ինչպիսիք են գրականությունը, երաժշտությունը, պատմությունը, համաշխարհային արվեստը մշակույթը և այլն, ունեն կրթական-դաստիարակչական հսկայական ներուժ.
- լրացուցիչ դիդակտիկ նյութի կիրառումը, որը կարող է բնական և մաթեմատիկական դասերի ուսումնական առարկայի բովանդակության պակասը փոխհատուցել (օրինակ, մաթեմատիկական պարապմունքներին ավելացնելու կամ պակասեցնելու փոխարեն թվերը ծեփել, կամ ձողիկներով պատրաստել);
- ուսումնական գործընթացի կազմակերպում, որը ենթադրում է դասի լավ մտածված կառուցվածք, մանկավարժի և երեխաների գործողությունների հաջորդականություն և այլն;
- մեթոդների, տեխնիկայի և ուսուցման միջոցների ռացիոնալ օգտագործումը, որն ուղղված է երեխաների ճանաչողական գործունեության բարձրացմանը, անկախությանը, նախաձեռնությանը, սեփական տեսակետները պաշտպանելու, դատողություններն արտահայտելու կարողությունների բարձրացմանը;
- թիմում հոգեբանական մթնոլորտի ձևավորումը՝ հիմնված մարդասիրական հարաբերությունների, հաղորդակցության դեմոկրատական ոճի վրա;
- հոգեբանական օգնությունը և աջակցությունը երեխաներին և նրանց ծնողներին;
- մանկավարժի անհատականությունը. Հայտնի է, որ միայն անհատը կարող է դաստիարակել մարդուն: Մանկավարժը պետք է լինի ընդհանուր և մասնագիտական բարձր մշակույթի տեր անձնավորություն, իսկական մտավորական: Խելացի վարքագիծը չի կարող դաստիարակվել այսպես կոչված բարձր մանկավարժության ոչ իսկալի մեթոդներով (գոռգոռոց, սպառնալիք, ճնշում, թելադրանք և այլն): Մանկավարժը (լոգոպեդ, հատուկ հոգեբան) պետք է ունենա մասնագիտական բարձր մակարդակ և հատուկ անձնական որակներ, ցուցաբերի մարդասիրական վերաբերմունք հաշմանդամություն ունեցող երեխաների նկատմամբ:

Ուսուցման գործընթացի ուղղիչ կողմնորոշումը ներառում է մանկավարժական ազդեցություն հատուկ մեթոդների և տեխնիկայի օգնությամբ, երեխաների ճանաչողական կարողությունների զարգացում:

Զարգացման խնդիրներ ունեցող երեխաները դժվարանում են յուրացնել կրթական գործունեությունը մի շարք պատճառներով.

- ֆիզիկական կամ հոգեկան խնդրի որակական ինքնատիպությունը, դրա քանակական դրսևորումները.
- խնդիրների բարդ հիերարխիա, լրացուցիչ թերությունների առկայություն.
- ճանաչողական գործունեության թերությունները, որոնք սահմանափակում են տեղեկության ստացման, մշակման, պահպանման և օգտագործման հնարավորությունը.
- խոսքի թերզարգացում.
- սոցիալական հարմարվողականության դժվարություններ.
- միկրոմիջավայրի ազդեցության առանձնահատկությունները⁶:

Մանկավարժական գործունեությունը պետք է կառուցվի՝ հաշվի առնելով ինչպես նշված թերությունները, այնպես էլ երեխաների պոտենցիալ հնարավորությունները:

3. Հատուկ կարիքներով երեխաների ուսուցման և դաստիարակության մեթոդներ

Գասափանդման մեթոդը մանկավարժական ազդեցության մեթոդ է, որն ունի իր նպատակները, իր առաջադրանքները և ունի իր հստակ կառուցվածքը⁷:

Մեթոդական տեխնիկան ուսուցչի հատուկ, հաճախ տարրական գործողությունն է, որն առաջացնում է աշակերտի արձագանքը:

Գասափանդման մեթոդաբանությունը որոշակի բովանդակության և մեթոդների (մանկավարժական տեխնոլոգիա) մի շարք է:

«Մեթոդ» և «մեթոդաբանություն» տերմինները չպետք է շփոթել: Մեթոդաբանությունը փիլիսոփայական կատեգորիա է, որն արտացոլում է որոշակի

⁶ Петрова В.Г., Белякова И.Л. Кто они, дети с отклонениями в развитии? — М., 1998, с. 128.

⁷ Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Нисневич Л. А. Как помочь «особому» ребенку. Книга для педагогов и родителей. СПб., 2000, с. 186.

աշխարհայացք և ներառում է որոշակի գիտության հիմքում ընկած հիմնարար սկզբունքները:

Դասավանդման մեթոդները կարելի է դիտարկել տարբեր տեսանկյուններից: Դասավանդման մեթոդների մի քանի դասակարգում կա.

ԿԱՊԿՈՒ երեխաների հետ աշխատանքում առանձնահատուկ նշանակություն ունի Յու.Կ.Բարանսկու կողմից առաջ քաշված դասակարգումը: Նա առանձնացնում է մեթոդների երեք խումբ⁸.

- I խմբի մեջ են մտնում կրթական և ճանաչողական գործունեության կազմակերպման և իրականացման մեթոդներ: Մեթոդների այս խումբը ներառում է.
 - ✓ բանավոր, տեսողական և գործնական (տեղեկատվության փոխանցումը գիտելիքի ընկալման աղբյուր է);
 - ✓ ինդուկտիվ և դեդուկտիվ (ինտելեկտուալ գործունեություն);
 - ✓ վերարտադրողական և տրամաբանական (մտածողության զարգացում);
 - ✓ սովորողների ինքնուրույն աշխատանք ուսուցչի ղեկավարությամբ:
- II խումբ - խթանման և վերահսկման մեթոդներ:
- III խումբ - վերահսկման և ինքնատիրապետման մեթոդներ:

Հետաքրքիր է Վ.Ա.Օնիշչուկի կողմից առաջարկված ուսուցման մեթոդների դասակարգումը: Դասակարգման համար հեղինակը հիմք է ընդունել ուսուցչի և երեխաների գործունեությունը: Ըստ այդ առանձնացրել է հետևյալ մեթոդները.

- ✓ հաղորդակցական;
- ✓ տեղեկատվական;
- ✓ փոխակերպող;
- ✓ համակարգող;
- ✓ վերահսկող:

4. Խնդրահարույց երեխաների հետ աշխատելու տեսողական, բանավոր, գործնական մեթոդների կիրառման առանձնահատկությունները.

⁸ Նույն տեղում:

Ըստ տեղեկատվության փոխանցման մեթոդի, առանձնանում են մեթոդների երեք խումբ.

1. Տեսողական մեթոդներ, որոնք ներառում են դիտարկում և ցուցադրում:

Դիտարկումը առարկայի կամ երևույթի նպատակաուղղված ընկալումն է, այն հատուկ ծրագրված է մանկավարժի կողմից: Այն կարող է լինել կարճաժամկետ կամ երկարաժամկետ, մշտական կամ էպիզոդիկ:

Ցուցադրումը առարկայի, երևույթի կամ գործողության ներկայացումն է, ցուցադրումը:

Ցույց տալու համար կան տեսողական միջոցներ, ինչպիսիք են.

- ✓ օբյեկտիվ պատկերացման միջոցներ (իրական առարկաներ կամ դրանց պատճենները).
- ✓ պատկերավոր տեսողական օժանդակ միջոցներ (նկարազարդումներ, սլայդներ, ֆիլմեր);
- ✓ պայմանական խորհրդանշական միջոցներ (բանաձևեր, խորհրդանիշներ, սխեմաներ):

Խնդրահարույց երեխաների հետ աշխատելիս տեսողական մեթոդները առավել մատչելի և կարևոր են հատկապես աշխատանքի սկզբնական փուլերում: Դրանք օգտագործելիս պետք է հիշել երեխաների այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են՝ ընկալման դանդաղ տեմպը, ընկալման ծավալը նեղանում է, տուժում է ընկալման ճշգրտությունը: Նկարազարդումները պետք է լինեն մեծ, մատչելի և իրատեսական:

Խնդրահարույց երեխաների հետ ուղղիչ աշխատանքում կիրառվում է ուսուցման համար զգայական հիմք ապահովելու սկզբունքը, այսինքն. ուսուցումը հիմնված է բոլոր զգայարանների վրա:

2. Բանավոր մեթոդներ.

Պատմվածքը ուսուցչի մենախոսությունն է, որը պարունակում է ուսումնական տեղեկատվություն:

Չրույցը երկխոսությունն է ուսուցչի և աշակերտի միջև:

Բացատրությունը մեկնաբանություն է, որում բացահայտվում են անմիջական ընկալումից թաքնված էական հատկանիշներ, կապեր, հարաբերություններ:

Պատմությունը պետք է լինի հակիրճ, պարզ, նյութի ներկայացումը պահանջում է հուզականություն և արտահայտչականություն: Չրույցի ընթացքում կարևոր է հստակ ձևակերպել հարցերը, դրանք պետք է պարզ լինեն երեխայի համար:

Չարգացման խնդիրներ ունեցող երեխաները դժվարություններ են ունենում բանավոր տեղեկատվության ընկալման և մշակման մեջ, նրանց մեծ մասը տառապում է խոսքի զարգացումից, ուստի խոսքային մեթոդները պետք է գուզակցվեն տեսողական և գործնական մեթոդների հետ:

3. Գործնական մեթոդներ.

- վարժություններ (բանավոր և գրավոր);
- արտադրական-ստեղծագործական գործունեություն;
- Փորձարարական գործունեություն.
- ծրագրավորված ուսուցման տարրեր.

Ընդհանուր մանկավարժական և ուսուցման մեթոդները հատուկ մանկավարժության կողմից օգտագործվում են հատուկ ձևով, ապահովելով մեթոդների և տեխնիկայի հատուկ ընտրություն և համադրություն, որոնք ավելի քան մյուսները բավարարում են երեխայի հատուկ կրթական կարիքները և նրա հետ ուղղիչ և մանկավարժական աշխատանքի առանձնահատկությունները:

Ընկալողական ոլորտի զարգացման շեղումների պատճառով (լսողություն, տեսողություն, հենաշարժական համակարգ և այլն) զգալիորեն պակասում են լսողական, տեսողական, շոշափելի-վիբրացիոն և այլ տեղեկատվության լիարժեք ընկալման հնարավորությունը:

Մտավոր զարգացման շեղումները նույնպես անհնարին են դարձնում կրթական տեղեկատվության լիարժեք ընկալումն ու յուրացումը: Հետևաբար, նախապատվությունը տրվում է մեթոդներին, որոնք օգնում են առավելագույնս

ամբողջությամբ փոխանցել, ընկալել, պահպանել և մշակել կրթական տեղեկատվությունը երեխայի համար մատչելի ձևով:

Չարգացման խնդիրներ ունեցող երեխաների ուսուցման սկզբնական փուլերում նախընտրելի է օգտագործել գործնական և տեսողական մեթոդներ, որոնք կազմում են շրջապատող աշխարհի մասին գաղափարների և հասկացությունների մասին գիտելիքների զգայական շարժիչ հիմքը: Կրթական տեղեկատվության բանավոր փոխանցման մեթոդները տվյալ դեպքում լրացուցիչ դեր ունեն: Կրթության կազմակերպման հետագա փուլերում առաջին պլան են մղվում բանավոր մեթոդները:

Կենտրոնական նյարդային համակարգի օրգանական վնասվածքի հետևանքով դժվարանում է բանավոր և տրամաբանական մտածողության ձևավորումը, ինչը, իր հերթին, զգալիորեն սահմանափակում է կրթական գործընթացում տրամաբանական և գիտական մեթոդների կիրառման հնարավորությունները, ուստի նախապատվությունը տրվում է ինդուկտիվ մեթոդին (մասնավորից ընդհանուր), ինչպես նաև բացատրական:

Խնդրահարույց երեխաների բոլոր կատեգորիաների համար հատկանշական են ընկալման դանդաղությունը, զգալի կախվածությունը անցյալի փորձից, օբյեկտի մանրամասների ընկալման պակաս ճշգրտությունն ու մասնատումը, մասերի թերի վերլուծությունն ու սինթեզը, ընդհանուր և տարբեր մանրամասներ գտնելու դժվարությունները, առարկաների ձևի և ուրվագծի անբավարար տարբերակումը:

Խսաղը որպես հաշմանդամություն ունեցող երեխաներին ուսուցանելու միջոց օգտագործելը մեծ ինքնատիպություն ունի: Կյանքի և գործնական փորձի բացակայությունը, մտավոր գործառույթների անբավարարությունը, որոնք կարևոր են երևակայության զարգացման խաղի խոսքի ձևավորման համար: Ուստի ինտելեկտուալ խանգարումները ստիպում են նման երեխաներին սովորեցնել խաղալ, այնուհետև աստիճանաբար ներառել խաղը որպես դասավանդման մեթոդ ուղղիչ ուսումնական գործընթացում:

Խրախուսական-գնահատման մեթոդները (խրախուսում, պատիժ) իրականացվում են նաև գործնական և արդյունավետ տարբերակով՝ երեխային հասանելի բանավոր («լավ է», «ճիշտ է», «լավ է արված») և նյութական խրախուսմամբ: Ավելին, խրախուսանքի նյութական արժեքի աստիճանը աստիճանաբար նվազում է. հյուրասիրություն, խաղալիք՝ նրանց փոխաբերական փոխարինողներ (նկար, որը

պատկերում է հյուրասիրություն, խաղալիքներ), վերացական փոխարինող (դրոշ, աստղանիշ, «+» նշան և այլն), միայն բանավոր խրախուսանք:

Պատժի մեթոդները նույնպես գործնականում արդյունավետ են, քանի որ բանավոր վիրավորանքը, հատկապես կոշտ ձևով, կտրականապես անընդունելի է: Երեխան, ով չունի բարոյականության, սոցիալական փոխազդեցության, սոցիալական վարքագծի նորմերի բավարար փորձ և գիտելիքներ, ով ի վիճակի չէ անհրաժեշտ չափով կարգավորել և վերահսկել իր շարժումները, հույզերը, գործողությունները, հաճախ չի կարող մեղավոր լինել նրա կողմից կատարված դատապարտելի արարքների համար: Ավելին, երեխան, որպես կանոն, չի կարողանում հասկանալ, թե կոնկրետ ինչից է դժգոհ մեծահասակը, ինչ է իրենից պահանջում: Ուստի, մանկավարժը միշտ անհրաժեշտ զսպվածություն են ցուցաբերում երեխային բացասական հնչերանգով արձագանքելու հարցում. «վատ է», «ոգեղ է», «ամաչում եմ»: ինձ համար տհաճ է սա տեսնելը (լսելը), «Ես վրդովեցի (ա)»: Ծայրահեղ դեպքերում կիրառվում է գործողությունների բնական սահմանափակում՝ երեխային ներգրավելով բացասական ակտի հետևանքների շտկման կամ վերացման գործում: Երբ երեխան զարգանում է, հնարավոր են դառնում նաև պատժի բանավոր ձևեր՝ բանավոր քննադատություն, նկատողություն: Պատժի մեթոդի կիրառումն արդյունավետ է միայն այն դեպքում, եթե երեխան հասկանում է, որ վատ արարք է կատարել. եթե պատիժը չի նվաստացնում երեխային և նրան ֆիզիկական կամ հոգեկան ցավ չի պատճառում, եթե պատիժը հազվադեպ է կիրառվում, և դրա ազդեցությունը սովորական չի դառնում

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այսպիսով, հատուկ կրթության մեջ գրեթե միշտ օգտագործվում է աշխատանքի մի քանի մեթոդների բարդ համադրություն, առավելագույն ուղղիչ և մանկավարժական ազդեցության հասնելու համար: Նման համակցությունները և դրանց համապատասխանությունը որոշակի մանկավարժական իրավիճակին որոշում են հատուկ կրթության գործընթացի առանձնահատկությունները:

Հատուկ կարիքներով երեխաների դաստիարակության գործընթացը տեղի է ունենում բարդ պայմաններում և անհրաժեշտ է ոչ միայն լուծել կրթական համակարգում ընդունված ընդհանուր կրթական խնդիրները, այլ նաև ապահովել կրթության հատուկ կարիքների բավարարումը խմբում գտնվող յուրաքանչյուր կատեգորիայի երեխայի նկատմամբ: Ուսուցումն իրականացվում է ծայրահեղ անհատական՝ հաշվի առնելով տվյալ երեխայի զարգացման բոլոր առանձնահատկությունները՝ ուսուցչի և երեխայի, խմբի երեխաների համագործակցության գործընթացում:

Ինչպես ուսուցման մեթոդները, այնպես էլ զարգացման հաշմանդամություն ունեցող երեխաներին դաստիարակելու մեթոդները հատուկ կիրառություն ունեն:

Կրթական տեղեկատվության ընկալման համարժեքությունը կախված է ինչպես դրա բովանդակության բարդությունից, այնպես էլ երեխայի զգայական ունակությունների մակարդակից: Այս առումով դաստիարակչական մեծ նշանակություն ունեն մեթոդները, որոնք թույլ են տալիս հենվել տեսողական տեղեկատվության վրա՝ ուղեկցվելով ուսուցչի մեկնաբանություններով, բացատրություններով, ինչպես նաև արդյունավետորեն օգտագործել օրինակներ երեխային շրջապատող կյանքից: Հարկ է ընդգծել, որ զարգացման հաշմանդամություն ունեցող նախադպրոցական և կրտսեր դպրոցական տարիքի երեխաների համար ուսուցչի, դաստիարակի գործողությունները, հայացքները, դատողությունները, սովորությունները երկար ժամանակ օրինակելի են, իսկ հեղինակությունը՝ անվիճելի և անհերքելի:

Նման երեխաների հետ աշխատանքը պահանջում է խիստ զգուշություն նաև ձայնի, տոնի ընտրության հարցում:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Бондырева С.К. Психолого-педагогические проблемы интегрирования образовательного пространства: Избранные труды. - М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003.
2. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. М.: Просвещение, 1995.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Нисневич Л. А. Как помочь «особому» ребенку. Книга для педагогов и родителей. СПб., 2000.
4. Мастюкова Е. М., Московкина А. Г. Они ждут нашей помощи. М., 1991.
5. Петрова В.Г., Белякова ИЛ. Кто они, дети с отклонениями в развитии? — М., 1998.